

THIMI MİTKOS'UN "BËLETA SHQYPËTARE" ESERİNDE ARNAVUTÇA-YUNANCA SÖZLÜĞÜNDEKİ ORTAK TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN ÖZELLİKLERİ

Characteristicsof the commonTurkish words in the Albanian-Greek dictionary of the work "Bleta Shqypëtare" of Thimi Mitko

Lindita XHANARI (LATIFI)*, Spartak KADIU**

Özet: Osmanlı İmparatorluğuzamanında Türkçe, Balkan Dillerinin Sözlüklerinin zenginleşmesinde en önemli kaynaklarından birisiydi. Türkçe'den ortak bir alıntılar fonu var mı? Hangi özelliklere sahiptir? Balkanlardaki ortak Türkçe alıntıları hangi sözcüksel alanlarda görülmektedir? Türkçe yapım ekleri Balkan dillerinde sözcük yapımının şekillerine nasıl uyum sağlamıştır? Balkan dillerinin sözlüklerinde yapılan son araştırmalara göre Türkçe alıntıların sayısı büyüktür ve dilden dile değişiyor. Arnavutça'da aşağı yukarı 5000 alıntı sözcük var. Araştırmacılara göre Yunanca'da aşağı yukarı 4800 sözcük bulunmaktadır. Türkçe alıntı sözcükleri yıllardır araştırmacıların çalışma konusu olmuştur. Bu alıntı sözcükler Türkçe ile olan ilişkiye göre ele alınmışlar ve hiçbir zaman Balkan dillerinin ortak unsuru olarak değerlendirilmemiştir. Bu yüzden Thimi Mitkos'un "Bëleta shqypëtare" eserinde Arnavutça-Türkçe Sözlüğündeki ortak olan Türkçe alıntı sözcüklerini analiz etmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Türkçe'nin etkisi, Balkan dilleri, ortak sözcükler, semantik etkisi.

Abstract: Process of entrance of Turkish borrowings, which has lasted for about five centuries, is presented as a colourful panorama including historic, cultural, ethnographic, literature and linguistic issues. All Balkan languages have been influenced by Turkish language and have preserved this influence until today. Based on a study on dictionaries of modern Balkan languages, the number of Turkish borrowed words is different for each different language. Turkisms have turned into natural components of Balkan languages by fitting in their phonetics and grammar. They have tried to analyze chronology of entrance of these borrowings and made a semantic classification of borrowings, highlighting most affected lexical fields from borrowings, as well as studying influence of grammar character, in particular in the field of word forming. The so far studies show that Albanian language has borrowed about 5000words. Greek language, according to different scholars has

* Doc. Dr. Lindita Xhanari (Latifi), Tiran Üniversitesi, Tarih-Filoloji Fakültesi, Lenguistik Departmanı, e-mail: lindalatifi@yahoo.com

** Dr. Spartak Kadiu, Tiran Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Sllav-Balkan Diller Departmanı, e-mail: spartakkadiu@yahoo.com

borrowed about 4800 words. In this work, we aim to bring to readers attention a clear panorama focusing on common Turkish words in the Albanian-Greek dictionary of the work "Bleta Shqyptare" of Thimi Mitko.

Key words: Turkisms, borrowings, Balkan languages, Turkish roots, semantic differences,

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Türkçe, Balkan dillerinin sözlüklerinin zenginleşmesinde en önemli kaynaklarından birisiydi. Aşağı yukarı bütün Balkan dilleri birbirlerine sözcükler verip almışlardır. Bu dillerde etkinliği sadece bölgesel konuşmalar ve sınırdaki lehçelerle sınırlıdır. Bu etkinliklerden farklı olarak Türkçe alıntıları bütün Balkan dillerinde aynı bir şekilde yayımlanmakta ve bu alıntılarının birçoğu "**Balkanlardaki Türkizmalar**" olarak tanımlanmaktadır.

Balkanlardaki dilciler bu alıntıları için Farsça ve Arapça kökenli olduklarını açıklayarak "oryantalizmalar" terimi kullanmaktadırlar. Daha önceki çalışmalarımızda yaptığımız gibi bu çalışmada da iki nedenden dolayı "Türkizm" terimi kullanmayı tercih ederiz.

- İlk olarak Balkan milletleri Osmanlarla doğrudan ilişkilerde bulunmuşlardır.
- İkincisi bütün bu sözcükler Türkçe aracılığıyla Balkan dillerine girmiştir çünkü Türkçede olan anlamlarıyla kullanılmışlardır.

İlk Türkçe alıntılarının örnekleri XV yy. başlangıcında Arnavutça, Bulgarca, Sırpça, Hırvatça, Makedonca, Boşnakça, Yunanca ve Rumencede bulunmaktalar. Bu alıntılarının süreci XIX yy. doruk noktasına vardı. Balkan halkı için Osmanlı İmparatorluğunun çerçevesinde Türkçe bir iletişim diliydi. Türkçe kök ve kökenlerin birçoğu Balkan dillerine uyumlu bir şekilde yaklaştı ve aynı zaman bu unsurlar genel dil ve bölgesel lehçelerinin doğal bir unsur olarak dönüştürüldü. Alıntı sözcükleri konuşma diline girdiler ve zamanla edebiyat, din dili, yazışmalar ve yazılı metinlerde de bulundu. Tarih boyunca farklı ulusların temaslarının doğal sonucu kültür ve diller arasında işbirliği. Osmanların Balkanlara gelmesiyle yeni bir devlet sistemi, yeni bir kültür ve yeni bir inanç ortaya çıktı. Bu yenilikler bütün Balkanlarda sosyal, ekonomik, eğitimsel ve kültürel bir değişiklikti. Bu yeni kültür yüzyıllar için sürdü. Türklerle birlikte gelen din ve gelenekler, yeni yaşam tarzı Balkanlardaki uluslarının birçoğu kabul edildi. Türkçe kabul edilmesine rağmen hiçbir zaman *lingua fatica* statüsü ile arşivlenmedi çünkü bütün Balkan milletleri bu dili günlük yaşamında kullanmayı devat ettiler.¹ Türkçenin statüsü diğer oryantal dillerinden farklıydı çünkü Arapça ve Farsça

¹ Filan, Kerima, "Language-Culture Relation: Its Significance in Turkish Language Education in Bosnia", Council of Europe 2001 European Years of languages, 24-27 Ekim 2001, Ankara.

sadece inanç, bilim ve eğitimde kullanılırdı. Türkçe ise toplumsal yaşamda, ticaret ve yönetim kurumlarında kullanılırdı. Bu etkinliğin göstergesi Balkan dillerinde Türkçe sözcüklerinin sayısıdır.

Türk kültürünün getirdiği yenilikler o bölgelerde daha önce bilinmeyen yeni kavramları dagündeme getirdi. Bu yeni kavramlar için o zamana kadar ana dillerinde sözcükleri yoktu ya da yeni bir sözcük ortaya çıkmayınca o zaman Türkçe sözcükler ve terimler bütün Balkan dillerine yayıldı. Bunun dışında bir başka yaşam tarzına geçimi Balkan dillerinde var olan Türkçe alıntı sözcüklerinin girmesiyle de paralel olarak gelişti. Başka bir deyişle, Balkan dillerinde eşdeğeri var olan sözcükler Türkçe alıntı sözcükleri olarak girdi. Alıntıların süreci sadece dilsel nedenlerden değil dil dışı nedenlerden de gerçekleştirilmiştir. Türkçe unsurları, terimler ve birkaç yapım ekleri Balkan dillerinde sık sık kullanmalarına rağmen hiçbir zaman kendi özünü kaybetmediler ve yok olmadılar.¹ Türkçe alıntıları Balkan dilleri sözvarlığında yer ayırdılar ve daha sonra yeni dilsel sistemine ayak uydurdular.

Türkçe-oryantal alıntı sözcüklerinin giriş süreci çok renkli bir tablo sunmakta ve kendi içinde tarihsel, kültürel, etnografik, edebi ve dilsel konular içermektedir. Burada sadece sözcük alıntı ve anlam alıntısı söz konusu değil. İlk, Balkan dilleri tarihsel nedenlerden dolayı daha önce tanınmayan kavramların anlamlarını almışlardır. Daha sonra bu sözcükler kabul edilmiş ve toplumsal yaşam ve yönetimde kullanmışlardır. Bu alıntılar kabul edildikten sonra Balkan dillerinde zengileşmiş ve kulunılmaya başlanmıştır. Bu da uzun bir sürede bir reaksiyon olarak devam etmiştir. Simdiye kadar söylediklerimize dayanarak aşağıdaki sorular ortaya çıkmaktadır:

Bu alıntılar nasıl bir boyutta kabul edilip kulanıldı. Balkan dillerinde bu alıntıların oranı nasıldı ve yüzyıllar boyuncane kumdaydı? Türkçeden ortak bir alıntılar fonu var mı? Hangi özelliklere sahiptir? Balkanlardaki ortak Türkçe alıntıları hangi sözcüksel alanlarda görülmektedir? Türkçe yapım ekleri Balkan dillerinde sözcük yapımının şekillerine nasıl uym sağlamıştır?

Bu konunun özünü vermeye çalışırsak bir çalışma çerçevesinde yapılması mümkün değil. Bugün Türkçe alıntıları Balkan dillerin sözlüğünde çok önemli bir yer tutmaktalar. Onlar bir gerçekliktir ve Balkan dilleriinn semantiğini zengileştirmiştir. Bu alıntılar çok özel stilistik özellikleri de almışlardır. Semantik ve fonetik değişiklikleri var olmasına rağmen bu sözcükler o zamanda en çok yaygın olan şekilleriyle girmişlerdir. Konuşma dili ile giren sözcükler Balkan bölgesinde konuşulan Türkçe lehçelerinden alınmıştır. Bu da temiz bir Türkçe değildi ve İstanbul Türkçesinden çok farklılıkları görülürdü. Giren dilinin sistemine uyum içinde olan alıntılar kendi şekillerini korudular, fakat uymayanlar fonetik ve morfolojik değişikliklere uğradılar. Balkan dillerinde çok büyük bir Türkçe alıntılar fonu vardır. Balkan dillerinin

¹ Filan, Kerima, "Language-Culture Relation: Its Significance in Turkish Language Education in Bosnia", Council of Europe 2001 European Years of languages, 24-27 ekim 2001, Ankara.

sözlüklerinde yapılan son araştırmalara göre Türkçe alıntılarının sayısı büyüktür ve dilden dile değişiyor.

Bu ülkelerde Osmanlı etkisi aynı olmasına rağmen dilsel etkisi aynı değildi. Bu durum sadece dillerin dilsel özelliklerinden kaynaklanmamaktaydı. Bu islam dinin kabul edip edilmediğine göre gelişti ve aynı zamanda hala bugün azınlık olarak yaşayan Türk kavimlerin Balkan ülkelerine yerleşmelerine göre oldu. Son araştırmalara göre bu veriler ortaya çıkmaktadır:

Arnavutçada aşağı yukarı 5000 alıntı sözcük var. Bunlardan 1800 bugün Arnavutça Sözlüğünde yer almaktadır. Bu sözcülerin araştırması ile birçok yerli ve yabancı dilciler uğraştılar. Bunlar arasında E.Çabej², A. Kostallari³, A. Krajni⁴, M.Samara⁵, G. Meyer⁶, F. Miklosich⁷, N. Boretzky⁸ gibi dilcilerdir. En kapsamlı çalışma Tahir Dizdari'nin yazılı olarak bıraktığı 'Fjalorin e orientalizmave' adlı çalışmasıdır.⁹ Bu çalışma Türkçe alıntı sahasında bilimsel özelliklere dayanan bir çalışmadır. Bu sözlükte **4406 Türkçe** alıntı sözcük yer almaktadır. Bu alıntılar, Tarih Dizdari tarafından doğrudan Türkçeden girmiş alıntılar olarak değerlendirilmektedir. Arnavutçaya Türkçe sözcükleri ile birlikte Türkçe yapım ekleri de girmişlerdir. Türkçe yapım ekleri Arnavutçada çok verimli olmuşlardır:

- -xhi (-ci;-ci;-cu;-cu); -çi (-çi;-çi;-çu;-çu)
- -llëk (-lik;-lik;-luk;-luk)
- -qar (-kâr)
- -çe (-çe;-ça)
- -li/-lli (-li;-li;-lu;-lu)
- -sız/-sëz; -dan

Bu yapım eklerinin Türkçe ses uyumuna göre fonetik varyantlar şeklinde olmasına rağmen Arnavutçaya girdiklerinde Arnavutçanın fonetik ve gramer yapısına uymuşlardır.

² Çabej, E., Për një shtresim kronologjik të huazimeve turke të shqipës, SF,1975,1.

³ Kostallari, A., Rreth depërimit të turqizimeve në gjuhën shqipe gjatë shekujve XVII-XVIII", Gjurmime albanologjike, SSHF, Prishtinë 1978.

⁴ Krajni, A., Hymja e turqizimeve në shqipen dhe përpjekjet për zëvendësimin e tyre, SF, 1965,1.

⁵ Samara, M., Zhvillime leksiko-semantike të turqizimeve në gjuhën shqipe, SF,1995, 1-4.

⁶ Meyer, G., Etymologisches Wörterbuch der albanische Sprache, Strasburg, 1891.

⁷ Miklosich, F., Die Türkischen elemente in den südost-und osteuropaischen sprachen (V.I-II), Wien, 1884-1890.

⁸ Boretzky, N., Der turkische Einfluss auf das Albanische, Teil I: Phonologie und Morphologie der albanische Turzismen, Wiesbaden 1975, Der turkische Einfluss auf das Albanische, Teil 2: Worterbuch der albanischen Turzismen, Wiesbaden 1976

⁹ Dizdari, T.: Fjalor i Orientalizmave, Tiranë, 2006

Miklosiç¹⁰, Gustav Meyer¹¹, Rouzevalle¹² Krumbacher¹³, Kostantinos Kukkidis¹⁴, Pavlos Georgidas¹⁵, Evangelia Ahladi¹⁶ araştırmacılara göre Yunancada aşağı yukarı **4800 sözcük** bulunmaktadır. **Triantaphyllida'ya**¹⁷ göre Yunancada **-ci** yapım eki kötümser anlamda bulunmaktadır. Ona göre **-lik** yapım eki için de aynı durum söz konusudur. Bazı çeşitli yönetim pozisyonlarının adlarında **-lik** yapım eki kötümser anlamda kullanılmamaktadır. **-li**¹⁸ yapım eki ise standart Yunancada çok işlevsel değildir.

Türkçe alıntı sözcükleri yıllardır araştırmacıların çalışma konusu olmuştur. Bu alıntı sözcükler Türkçe ile olan ilişkiye göre ele alınmışlar ve hiçbir zaman Balkan dillerinin ortak unsuru olarak değerlendirilmemiştir. Bu yüzden Thimi Mitkos'un "**Bëleta shqypëtare**" eserinde Arnavutça-Türkçe sözlüğündeki ortak olan Türkçe alıntı sözcüklerini analiz etmekteyiz. Bu folklor ile ilgili eser 1878 yılında yayımlandı. Bu eserde 1000 sözcükten oluşan bir sözlük bulunmaktadır. Bu sözlüğün ekleme nedeni metinlerdeki yabancı sözcüklerini belirtmektedir. Mitko bu sözcüklerin kökeni belirtmeye çalışmıştır. Bu **1000** sözcükten **513** sözcük türkçe sözcükleridir. Bu sözlüğü tespit etmesinde kullanılan metoda rağmen Türkçe sözcüklerinin kökeni iyice tespit edilmiştir.

Aşağıda bu eserden alınan alıntı sözcükleri alfabetik sıraya göre verilmiştir:

"Adalet, ala, alaka, alamet, alem, alla, aman, amanet, ankran, arzuhall, asemin, asllan, ashkik, ashiku, ashiqare, at, azap, azat, bajrak, bajraktar, bajame, bardhak, bazerxhan, bast, bash, bahçe, beden, bedenat, behar, bekgu, beg, bela, belek, beqar, berber, berberhane, bereqet, bezdis, bilbil, bina, binish, bishbish, boja, borçxhi, borxh, bostan, bozuk, budalla, bugaszi, jatagan, xhep, çadër, çallma, çanak, çapërxi, arixhi, çapraze, çarçaf, çardhak, çare, çarka, çati, çelengu, çerek, çezmë, çibuk, çifut, çipllak, çitjane, çizme, çoban, çollak, çorbë, dahil, daja, daim, dajlanë, daulle, dava, degdis, deli, derman, dert, deve, din, divan, divanhane, donama, dori, devlet, duhan, duva, tyfek, dylber, dynja, dyqan, dyshek, eglenxhe, elçi, esmer, evlat, exhel, ezan, ezhdërha, fajde, fakir, fukara, felah, felek, fet, filxhan, fiqir, fodull, gaile, gairet, gale, garip, kaza, gazali, gazep, gonxhe, gjemenxhe, gjëmi, gjene, gjerdhan, gjezdis, gjoja, gjok, gjokësi, gjol, gjyç, gjyle, gjynah, gjyves, haber, hadet, hajdut, ajmali, hak, hakikat, hall, hallall, hallat, halldup, hamam, hallka, hambar, hani, hanko, hapsanë, haraç, haram, harap, harar,

¹⁰ Miklosich, F., Die Türkischen elemente in den südost-und osteuropaischen sprachen (V.I-II), Wien, 1884-1890

¹¹ Meyer, G.: Die Griechischen und Romanischen Bestandteile in Wortschatze des Osmanisch-Türkischen, Vien, 1893

¹² Rouzevalle, L.: Les emprunts turis fans la grec vulgare de Roumelie et specialement d'Adrianople, Paris, 1912

¹³ Krumbacher, K.: Griechischenelemente in Arabischen und Türkischen, ByzantZeitschrift, 2, 1893

¹⁴ Kukkidis, K.: ElnikonLeksonParagomenosek dis Turkilis, Atina, 1960

¹⁵ Georgidas, P.: Die lautlichenVeränderungen der türkischenLehnwörterimGriechischen, Munich, 1974

¹⁶ Ahladi, E.: Odunçleme Sureci ve Dilbilimsel Gorunumleri: Türkçe ve Yunancada Odunçlemeler, Anakra, 1998

¹⁷ K.Kazazis, The status of turkisms, fq. 102-103.

¹⁸ K.Kazazis, The status of turkisms, fq. 104-105.

harbut, hasbin, haset, hasēm, hasi, hata, hatēr, haxhet, hazne, hejbe, helaq, hem, heqim, hesap, hēnxhir, hile, hilal, hudut, huqi, hyqēm, hyri, hyxhet, hysmeqar, ibliz, ibret, ihtikat, ilaç, ilaka, iman, imdat, inaet, inat, inqar, insaf, insan, inshallah, ispat, itilak, ixhat, izē, jahni, jallan, jara, jastēk, jatagan, javer, jediç, jeshil, jetim, jezit, jollēxhi, jorgan, jungar, jyrysh, kabah, kabil, kafas, kaftan, kahar, kahpe, kahreman, kahur, kail, kala, kallajxhi, kallauz, kallēp, kamare, kamatē, kapi, kara, karadag, karadyzen, karagrosh, karar, karau, kasaba, kasabali, kasap, kasavet, kastilen, kavaz, kaza, kazaja, kazan, keçe, kezē, kērdis, kēsēmet, kēzdis, kimet, kllapodan, komshi, konak, kopil, kral, kujunxhi, kullandris, kullē, kulluk, kumbara, kurban, kurbet, kurdis, kusur, lale, lanet, lezet, lugat, llaf, magrur, makar, mall, mamur, mansup, maskara, mashalla, mavi, maxhar, medet, mehane, mejdan, melaiqe, memleqet, meqa, meram, merhaba, merxhan, mesele, meshrep, mexhelis, meze, mezil, mēhallē, mēhanē, miri, misēr, misērli, misiri, muhabet, muhasere, muhtē, murat, murdar, mutaf, mymqyn, mynafik, mysafir, myshavere, nadan, nakar, nasiat, naze, nazik, nefes, neqes, niet, nihaiet, niqa, nishan, nizam, nofullzi, nur, oda, ogradis, ogur, okllai, orgjyn, orum, oxhak, palldēm, para, pazar, pegamber, pehriz, penxhere, perde, pervan, peshqesh, peshtamall, prangē, qafīr, qamet, qar, qeder, qef, qehribar, qerem, qeros, qese, qira, qole, qorr, qoshe, qoshk, qylaf, qyrk, rae, rahmet, rajet, reçper, redif, rehat, rehvan, resmetar, ret, reze, rezeja, rixha, rixhal, riza, rumeli, rytbe, ryfet, sabah, sadik, sahat, sakat, sakaz, salltanat, samur, sanxhak, sarai, savat, sebep, sedef, sefer, sehir, selam, selamet, selvi, sene, sepet, serasqer, serdar, serek, serhat, sevda, sexhade, serma, simite, soj, sokak, spahi, stamboll, sulltan, sulltannevruz, surat, syrgjyn, syri, syrme, shah, shahin, shahir, shahit, shaka, shakaxhi, shall, shamata, shan, shandan, shart, sheboja, shehēr, shejtan, sheriat, shhur, shilte, shishane, shura, shuret, shyqyr, tabak, tabake, tabor, tabut, taçe, taç, tain, takat, takdir, takēm, taksirat, talim, tambura, tapanxhē, tas, tasa, tavan, tavlla, taze, tehir, telef, tellall, tenxhere, tepsi, terezi, testemel, tevabi, top, topallti, tuja, turfanda, usta, vade, vali, vasiet, veliko, veqil, veresie, vesvese, vilaet, vukuf (vakuf), vuxhuh, xhaba, xhan, xhefa, xhelat, xhenet, xhephane, xhevahir, xheza, xhiger, xhihenem, xhika, xhinde, xhindeve, xhuxh, xhuma, xhuvap, xhymert, ylefē, yrnec, yzēr, zahire, zallum, zaman, zambak, zanat, zandan, zap, zarar, ziafet, zile, zymbyl. “

Bu alıntılar şu özelliklere sahiptir:

1. 323 sözcük bugün Arnavutça ve Yunanca sözlüklerinde bulunmaktalar.

Örneğin: “alamet, alem, alla, aman, amanet, arzuhall, asemin, ashkik, ashiku, ashiqare, at, azat, bajrak, bajraktar, bardhak, bast, bash, bahçe, beden, behar, beg, bela, beqar, berber, bereqet, bilbil, bina, binish, boja, borçxhi, borxh, bostan, bozuk, budalla, jatagan, xhep, çadēr, çanak, çapērxi, çapraxe, çarçaf, çardhak, çare, çarka, çati, çerek, çezmē, çibuk, çifut, çitjane, çizme, çoban, çorbē, daja, dajlanē, daulle, dava, deli, derman, dert, deve, din, divan, donama, dori, devlet, duhan, duva, tyfek, dyber, dynja,

dyqan, dyshek, eglenxhe, esmer, evlat, ezhdërha, fajde, fakir, fukara, filxhan, fiqir, fodull, gaile, gairët, kaza, gazep, gonxhe, giemenxhe, gjëmi, gjerdhan, gjezdis, gjoja, gjok, gjol, gjyç, gjyle, gjynah, gjyves, haber, hadet, hajdut, ajmali, hak, hall, hallall, hallat, halldup, hamam, hallka, hambar, hani, hapsanë, haraç, haram, harap, harar, harbut, haset, hasëm, hata, hatër, hazne, hejbe, hem, hesap, hile, hyri, hysmeqar, ilaç, iman, inat, jahni, jastëk, jatagan, jeshil, jetim, jorgan, jungar, kabah, kafas, kaftan, kala, kallajxhi, kallauz, kallëp, kamatë, kara, karadyzen, karar, kasaba, kasap, kasavet, kastilen, kavaz, kaza, kazan, keçe, kërdis, kësëmet, kimet, komshi, konak, kopil, kullë, kumbara, kurban, kurbet, kurdis, kusur, lale, lanet, lezet, llaf, makar, mall, maskara, mashalla, mavi, medet, mehane, mejdan, meram, merxhan, mesele, meze, mëhallë, misër, muhabet, mutaf, mysafir, naze, nazik, niet, niqa, nishan, nizam, nur, oda, ogur, okllai, oxhak, palldëm, para, pazar, pehriz, penxhere, perde, peshqesh, peshtamall, qafir, qar, qeder, qef, qehribar, qeros, qese, qira, qole, qorr, qoshe, qoshk, qylaf, qyrk, rae, reçper, rehat, rehvan, reze, rixha, riza, rytbe, sabah, sahat, sakat, salltanat, sanxhak, sarai, sebep, sedef, sefer, sehir, selam, selamet, selvi, sepet, serasqer, serdar, sevda, sexhade, serma, simite, soj, sokak, spahi, stamboll, sulltan, surat, syrgjyn, shah, shahin, shahir, shahit, shaka, shakaxhi, shall, shamata, shandan, shart, sheboja, shejtan, shilte, shishane, shyqyr, tabak, tabake, tabor, tabut, taçe, takat, takëm, taksirat, tambura, tas, tavan, tavlla, taze, telef, tellall, tenxhere, tepsi, terezi, top, topallti, turfanda, usta, vali, vesvese, vilaet, vukuf (vakuf), xhaba, xhan, xhelat, xhenet, xhephane, xhevahir, xheza, xhihenem, xhinde, xhuxh, xhuma, xhuvap, xhymert, yrnek, zahire, zallum, zambak, zanat, zarar, ziafet, zile, zymbyl.”

2. *Semantik alanları çok zengindir. Bu alanlar arasında aşağıdaki sözcükleri bulunur:*

- **Yönetim ve askeri terimler:** kajmekam, vilajet, vergji, haraç, xhelep, padishah, xheza, vakëf, veqil, vali, tabor, tambur, shariat, shehër, shahin, xhelat, syrgjyn, sulltan, spahi, serasqer, salltanat, sanxhak, mytesarif, qatip, hapsane, mexhelis, mejdan, memleqet, mëhallë, karar, kral, kasaba, kasabali, kamat, kahreman, kanun, llagap, allti, topanxhë, mill, kobure, vezme, kala, jatagan, insan, hyqëm, hapsanë, agzot, fishek, jeniçer, haraç, gjyç, gjyle, elçi, nishan, spahi, zaptije, silah, devlet, dava, jatagan, beg, bajrak, bajraktar, batare, beden, jesir, beriha, karakoll, adalet, reçper, shart, xhephane, zap, zarar, vasijet, v.s.
- **Dini terimler:** hoxhë, bajram, mevlud, din, nevrüz, dua, gjynah, terikat, hajmali, hata, hyri, iman, inqar, jezit, kimet, kësëmet, kurban, lanet, lugat, melaiqe, nijet, ogur, pejgamber, qamet, myezin, myfti, kalif, minare, vakëf, rahmet, taç, tespihe, selamet, sulltannevrüz, shejtan, shariat, xhenet, xhehenem, xhind, vs.
- **Toplumsal yaşam ve yaşam terimleri:** arkapi, mandall, muslluk, bodrum, karabina, hajjat, bahçe, behar, amanet, bela, beqar, bereqet, bina, boja, borxh,

bostan, xhep, çadër, çallma, çanak, çarçaf, buxhak, saraj, farashë, minder, ulluk, sepet, shilte, çardhak, çati, çezmë, çibuk, çitjane, çizme, çoban, çorbë, daulle, derman, dert, dyqan, dyshek, evlat, fajde, filxhan, fiqir, kaza, gonxhe, gjemi, gjerdhan, çengel, kandil, sënduk, haber, gjol, hak, hambar, haset, hasëm, hejbe, hesap, hile, ilaç, jahni, jara, jastëk, jallan, jetim, jorgan, kafas, kallauz, filxhan, matara, kallëp, karadyzen, kapi, komshi, kazan, kumbara, kurbet, kusur, lale, llaf, mall, mejhane, meze, muhabet, misër, mysafir, nishan, oda, okllai, pazar, para, penxhere, perde, peshqesh, peshtamall, qar, qeder, qehribar, qira, qoshe, qyrk, qylaf, reze, riza, sahat, sebep, sedef, sefer, selam, selvi, sene, sixhade, serma, simite, sokak, surat, shaka, shall, shamata, shandan, tabak, tabake, tabut, takat, takëm, tas, akçi, arapash, çyrek, gjevrek, kaçamak, japrak, jufka, kajmak, byrek, ermik, hoshmar, tavan, tavlla, tenxhere, tepsi, çervish, hasude, kaurma, samsa, zerde, shurup, sherbet, usta, vade, xhevahir, xhan, xhuma, xhuxh, xhevap, yrnek, zahire, zaman, zambak, zanat, zijafet, zile, zymbyl.

- **Tekstil ve giyim kuşam isimleri:** allaxha, atlas, binish, burulluk, çallmë, jelek, çitjane, mitan, tallagan, xhep, xhoke, peshqir, mallotë, qefin, pashmagje, perçe, humai, fermele, çember, kundër, destemel, çorap, shirit, poture, xhanfes, xhaketë, fustan, futë.
- **İş ekipmanlarının isimleri:** agërshak, burgji, çark, çekiç, çitar, çivi, çerçeve, kashai, makara, mengene, mamuz, gjyryk, hallat, qoster, qysqi, naxhake, teneqe, tezgjah tel, tebashir, këskaç, mukava vs.
- **Madde adlandırmaları:** bakër, allçi, kallaj, bojë, fildish, farfuri, madem, serm, tunxh, xhevahir, zift, sedef, çelik, elmaz, xham, gjezap, inxhi, bilur, katran vs.
- **Eğitim ve kültür terminolojisi:** defter, bejte, kalem, kalemxhi, medrese, mejtep, myderriz, gazele, divan, qatip, qıtap vs.
- **Bitkisel terimler:** bizele, fasule, karpuz, salep, karafil, filzigen, patëllxhan, hashash, majdanoz, fëstëk, selvi, çiçibanoz, pelin, susak, shafran, menekshe, filiz, fidan, sefergjen, gonxhe, burnot, behare, limon, kajsi, shefteli, çam vs.
- **Bireyin fiziksel özelliklerinin adlandırması:** qorr, topall, sollak, zaif, shishman, pis, abrash, ezmer, çyryk vs.
- **Bireyözelliklerinin isimleri:** ashik, babaxhan, çapkën, deli, dembel, hovarda, inatçi, çapaçul, beqar, fodull, asllan, beqar, budalla, çapërxi, arixhi, çıpllak, deli, esmer, fakir, fukara, fodull, gazep, hajdut, hain, harbut, hyzmeqar, jetim, jezit, kahreman, kasabali, kopil, qafir, qeros, qorr, sadik, usta, xhymert, vs.
- **Meslek isimleri:** akçi, ahengxhi, arabaxhi, çirak, usta, nallban, salepçi, jorganxhi, esnaf, kundraxhi, hamall, kalldrëmxhi, pehlivan, sahatçi, bahçevan, fajdexhi, hallvaxhi, bozaxhi, bejtexhi, bakërxi, fallxhi, dajrexhi, shair, shegert, sheqerxi, xhelat, xherah, terzi, tellall, tyxhar, teneqexhi, xhamaxhi, tajë vs.

3. **Morfolojik bakımdan** sözlükte birçok Türkçe yapım eki bulunmaktadır. Bu sözcüklerin birçoğu Türkçe alıntıdır ve Türkçe alıntı sözcükleri olarak alınmıştır (Türkçe kök + Türkçe yapım eki). Geriye kalanları Türkçe unsurlarla Arnavutça ve Yunancanın türetmeleridir. Sözlükte bu yapım ekleri bulunmaktadır:

- **-xhi** (Türkçede bütün fonetik varyantları ses uyumuna uyar. Arnavutça ve Yunancada -ci/-xhi varyantları görünür.) Bu yapım eki ile **64 sözcük** bulunur: çarkaxhi, baxhi, bakërxhi, barkaxhi, barnaxhi, bejtexhi, belaxhi, beledxhi, bojnaxhi, bostanxhi, buxhukxhi, qeraxhi, qiraxhi, qymyrxhi, çarkaxhi, daullexhi, devdexhi, fallxhi, çarkaxhi, djathaxhi, fesadxhi, fitmexhi, gajretxhi, gallataxhi, haberxhi, hadxhi, hallexhi, hallvaxhi, hamarxhi, haderxhi, hengxhi (ahengxhi), hesapxhi, jabanxhi, jallanxhi, jerdamxhi, jorganxhi, ilmnxhi, inxhi, kafaxhi, kafexhi, kaiarxhi, kallajxhi, kamatexhi, kazanxhi, kopallexhi, kuidxhi, kundraxhi, kuraxhi, llafexhi, magazexhi, mejhanexhi, mirazaxhi, mizilxhi, ojnaxhi, peshkaxhi, postaxhi, shamataxhi, sheqerxhi, toptendxhi, trapadxhi, valanitsedxhi, ylmedxhi, zahirdxhi.
- **-llëk** (Türkçenin -lık, -lik, -luk, -lük fonetik varyantları Arnavutça ve Yunancada -lık/-llëk şeklinde bulunur. Bu yapım eki ile **49 sözcük** var: açikllëk, agallëk, axhamillëk, ajllëk, akillëk, akshillëk, alltillek, anakllëk, azganllëk, baballëk, bakallëk, bataçillëk, bejllëk, besllëk, bohçallëk, qefilëllëk, dyzhllëk, dynjallëk, dogrillëk, dxhahillëk, dxhamaxllëk, fukarallëk, ganillëk, hadxhillëk, harvallëk, harullëk, hasallëk, heçimllëk, horrllëk, iasakllëk, jeshillëk, kallaballëk, kapsllëk, karshillëk, katillëk, kerklëk, kollaillek, maskarallëk, meidanllëk, odxhakllëk, pazarllëk, pehlivanllëk, perizllëk, sertllëk, serafllëk, taraxhillëk, ustallëk, zabitllëk, zenginllëk.
- **-li** (Türkçenin -lı, -li, -lu, -lüfonetik varyantları Arnavutça ve Yunancada -li/-li şeklinde bulunur. Bu yapım eki ile **38 sözcük** bulunur: astahaneli, batalli, behaneli, bereqeti, bojnali, borxhli, qefli, demeli, dertli, dxhevapli, gairetli, hairli, hamalli, itibarli, kabahetli, kimeti, kyvetli, mahalleli, merakli, marifetli, nafakli, nami, myhyri, odxhaklli, pullali, sabërli, safali, serdari, sermali, sevapli, sertli, soili, sheqerli, shybeli, shykretli, takatli, turli, zehirli.
- **-çi** (Türkçenin -cı, -çi, -çu, -çü fonetik varyantları Arnavutça ve Yunancada -çi şeklinde bulunur. Bu yapım eki ile **8 sözcük** var: barotçi, çerekçi, xhepçi, elçi, inaietçi, simitçi, tyfekçi, gjymrykçi.
- **-qar**. Bu yapım eki Farsça kökenli bir yapım ekidir. Türk-Oryantal alıntı sözcüklerde çok az kullanılır. Sadece 7 bulunur: amanetqar, gazepqar, gjynahqar, kabahetqar, hileqar, hyzmeqar, zahunqar.

4. **Çok az sayıda fiil ile karşılaşırız. Örneğin degdis (degenmek), kërdis (kirmek), kullandris (kullanmak), kurdîs (kürmek).** Bu fiiller -mak, -mek mastar eki ile

birlikte bu dillere girmemiştir. Diğer yandan bu fiiller Yunancanın -is aorist ekini almışlardır.

5. Sözlükte çok az **belirteç, bağlaç ve yansımalar** bulunur. Örneğin aman, gjoja, gjene, hem, medet, nihajet, mymqyn.

Toplumsal yaşam terimlerinin sık kullanmasından dolayı anlaşılır ki bu dönemde Türkçe sözcükleri bu dillere girmişlerdir.

Sonuç olarak “Türkçeden ortak alıntılar” Balkan dillerin dilsel bağlantısı olmasına rağmen bu dilsel birliği güçlendirmektedir.¹⁹

KAYNAKLAR

Altın Türkçe Sözlük, Ankara, 1991.

Banguoğlu, T., *Türkçenin grameri*, Ankara, 1990.

Boretzky, N., *Der Türkische Einfluss auf das Albanische, teil 1*, 1975.

Boretzky, N., *Sur la substitution des noms de profesion d'origine turque en albanais*, Canier Balkanique, 1981, 2.

Çabej, E., *Për një shtresim kronologjik të huazimeve turke të shqipes*, SF,1975,1.

Demiraj, Sh., *Gjuhësi Ballkanike*, Tiranë, 2004.

Dizdari, T., *Fjalor i orientalizmeve*, Tiranë 2005.

Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, Tiranë, 1980.

Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, Tiranë, 1954.

Fjalori sinonimik i gjuhës shqipe, Tiranë, 2005.

Ismajli, R., *Tekste të vjetra*, Pejë, 2000.

Karaagaç, G., *Türkçe verintiler Sozlüğü*, Ankara, 2008

Kazazis, K., *The status of Turkisms in the Present-Day Balkan Languages*, Aspects of the Balkans. Continuity and Change, International Balkan Conference, october, 1969.

¹⁹ Reinkowski, M.: *Zum status der turzismen in den sprachen sudosteuropas*, 2002

- Kostallari, A., Rreth depërtimit të turqizimave në gjuhën shqipe gjatë shekujve XVII-XVIII", Gjurmime albanologjike, SSHF, Prishtinë 1978.
- Krajni, A., Hymja e turqizimave në shqipen dhe përpjekjet për zëvendësimin e tyre, SF, 1965,1.
- Latifi, L., Huazimet turke në gjuhën shqipe krahasuar me gjuhët e tjera të Ballkanit, Tiranë 2006.
- Louis K.Katona, *Le Dialecte Turc da la Macedoine de l'Ouest*, Türk Dili Arastirmalari Yilligi, Belleten, Ankara, 1969.
- Mandala, M., Il Dittionario (1702) di F. M. Da Lecce e i turchismi nell'albanese (secili XVII-XVIII), Albanica 10
- Meyer, G., Etymologisches Wörterbuch der albanische Sprache, Strasburg, 1891.
- Miklosich, F., Die Türkischen elemente in den südost-und osteuropaischen sprachen (V.I-II), Wien, 1884-1890.
- Ndreca, M., Fjalor fjalësh e shprehjesh të huaja, Prishtinë 1986, 2000.
- Reinkowski, M., Zum Status der Turzismen in den sprachen südosteuropa, 2002
- Samara, M., Zhvillime leksiko-semantike të turqizimave në gjuhën shqipe, SF,1995, 1-4.
- Schütz, I., *Gjurmë gjuhësh turke mesjetare në shqipen e sotme*, Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare, Prishtinë, 1986.
- Vajzovič, H., Orijentalizmi u književnim dhelu- Lingvistička analiza, Sarajavo, 1999.
- Xhuvani, A., Çabej, E., Prapashtesat e gjuhës shqipe, Tiranë,1962.